

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ S/3 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/3 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES Special Issue

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамрокулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон

Республикаси Судьялар олий кенгаши
хузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимов Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети хузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Хайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги

Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал:
https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА**07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ***Шоев Иззатулло Хусенович*

СУДЕБНОЕ ДЕЛО В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ 7-15

Mirsoatova Sayyora Turg'unovna

KALTAMINOR MADANIYATINI DAVRIY MADANIY SANALASH MUAMMOLARI (sopol idishlar va uy-joylar misolida) 16-21

*Музаффаржон Мансуров*СОВЕТ ИТТИФОҚИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ТАШҚИ ТУРИЗМ
РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ..... 22-32*Qodirova Ra'no Mamirjonovna*

O'ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA TARIX VA IJTIMOY FANLARNI O'QITILISHI (XX asrning 30-yillari) 33-38

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ*Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна*ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР МОЛИЯВИЙ ОҚИМЛАРИНИ БОШҚАРИШДА
СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИНИНГ РОЛИ ..... 49-45*Камчибеков Фарход Олимжонович*ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ВА КИЧИК САНОАТ ЗОНАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ЖАҲОН
ТАЖРИБАСИ ..... 46-53*Баратов Махсудали Назиралиевич*МИКРОМОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ЧЕТ ЭЛ ТАЖРИБАСИ ВА ИЖТИМОЙ МУАММОЛАРНИ
ҲАЛ ЭТИШДАГИ РОЛИ ..... 54-61*Nosirov Ilkhom Abbosovich, Ermatov Ilmidin Toshmatovich*ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF THE USE OF NATURAL RESOURCES IN THE
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UZBEKISTAN ..... 62-71*Nasirxodjaeva Dilafruz Sabitxanovna, Nurboyev Jalaliddin Mamadievich*O'ZBEKISTON MAXSUS IQTISODIY ZONALARINING EKSPORT KO'RSATKICHIGA TA'SIR
ETUVCHI OMILLAR REGERESSION TAHLILI ..... 72-78*Aliyev Maruf*

HOW TO IMPROVE THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM? 79-85

*Ачилов Уйғунжон Улуғбекович*ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИ ДАРОМАДЛАРИ ҲАЖМЛАРИГА ОМИЛЛАР ТАЪСИРИНИНГ
ЭКОНОМЕТРИК ТАҲЛИЛИ ..... 86-92*Ashurov Maxammadjon Sotvoldievich*O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI INNOVATION MODELGA O'TISHINING AYRIM
YO'NALISHLARI ..... 93-99*Абдуллаева Зулфия Иззатовна*МЕҲМОНХОНАЛАРНИ КЛАСТЕРЛАШ - МЕҲМОНХОНА БИЗНЕСИДА БОШҚАРУВНИНГ
САМАРАЛИ ШАКЛИ ..... 100-106*Қурбонов Сирожиддин Қурбонович*МЕҲНАТ БОЗОРИДА ИШЧИ КУЧИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ
ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ 107-113

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich

MHXS MUVOFIQ KONSOLIDATSIYALANGAN MOLIVAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH
TEXNIKASI 114-126

Turobov Sherzod Alisherovich, Namozov Bekjon Bo'ron o'g'li

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI TAHLILINI TASHKIL QILISH 127-133

Bahodirov Shohruh Bahodir o'g'li

O'ZBEKISTONDA TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISHI VA UNING
MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLARGA TA'SIRI 134-143

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Tojaliyev Abdukosim Abdulxakimovich

INNOVATSIYA VA IJTIMOIIY MADANIY RIVOJLANISH 144-154

Sagdullayeva Dilbar Shuxratovna

FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI YOSHLAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISH OMILI
SIFATIDA 155-162

Abdumalikov Abdulatif Abidjanovich

ATROF MUHITGA INNOVATSION MUNOSOBATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-
FALSAFIY ASOSLARI 163-168

Xalliyev Jasurbek Iskandarovich

OGAHIIY TARIXIIY ASARLARIDA BILISH TUSHUNCHASI BILAN BOG'LIQ ERONIIY QATLAMGA
OID MA'RIFIY-FALSAFIY ISTILOHLAR 169-173

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Raximjonova Dilshodaxon Abubakir qizi

AN'ANAVIIY TERMINOLOGIYA MAKTABLARI 174-180

Осипова Агата Викторовна

СЛОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЕ РУССКОГО ЯЗЫКА УЗБЕКОЯЗЫЧНЫХ
УЧАЩИХСЯ 181-186

Ахмедова Азиза Комиловна

БАДИИЙ ОБРАЗ ТАСНИФИ, ТИПОЛОГИЯСИ ВА БАДИИЙ-ФУНКЦИОНАЛ
ХУСУСИЯТЛАРИ 187-191

Кучкарова Ҳафиза

НЕМИС АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА ЖАНРНИНГ ЎРНИ 192-196

Комилова Муяссар Мавжудовна

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ РУССКОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ВОЕННОГО
АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ ПРИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ 197-203

Mirodilova Nargiza Mirvaliyevna

THE SEMANTIC – STRUCTURAL PRIORITIES OF ICT TERMINOLOGY 204-207

*Shirin Dadabayeva*COMPARATIVE SUPERSYNTACTIC INTEGRITY IN THE UZBEK AND ENGLISH
LANGUAGES .....

208-213

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР*Turdiyev Bexruz Sobirovich*

IBN SINONING HUQUQIY TA'LIMOTLAR RIVOJIDA QO'SHGAN HISSASI .....

214-220

*Матчанов Фахриддин Курамбой ўғли*МАҲКУМЛАРНИ АХЛОҚАН ТУЗАТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ БЎЙИЧА АЙРИМ
ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ .....

221-226

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Боборахматов Бобир Бўриевич*ЕНГИЛ АТЛЕТИКАНИНГ ЮГУРИШ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА КЎП ЙИЛЛИК ТИЗИМЛИ
БОШҚАРИШ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯСИ .....

227-233

Uraimov Sanjar Ro'zmatovich

BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARINING JISMONIY FAOLLIGINI BAHOLASH .....

234-238

*Shamuratov Jasur*O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARS JARAYONLARINI
TAKOMILLASHTIRISHDA YANGICHA PEDAGOGIK YONDASHUV .....

239-243

*Fedotova Kristina Anatolevna*THE SIGNIFICANCE OF INTEGRATING LANGUAGE SKILLS IN THE PROCEDURE OF THE
ENGLISH LANGUAGE TEACHING .....

244-250

*Устойев Абдураззоқ Қурбонович*ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ КУРАШЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИДА ПСИХОЛОГИК ҚЎЛЛАБ-
ҚУВВАТЛАШ .....

251-256

Ismoil Rustamov

CHOLG'U IJROCHILIGIDA DOIRA USULLARNING AHAMIYATI .....

257-263

*Erkaboyev Oybek Muhammadjonovich*X VA XI SINIF O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGINI CHAQIRUVGA QADAR
BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK-2021 TESTLARI BILAN QIYOSIY BAHOLASH .....

264-268

*Usmanova Dilnoza Muratovna*THE ROLE OF PROJECT METHODS IN REVEALING CREATIVITY OF ENGLISH
TEACHER .....

269-275

*Atabayeva Mavjuda Rustamovna*O'ZBEKISTON TABIIY GEOGRAFIYASINI O'QITISHDA KLASSTER METODI ORQALI TANQIDIY
FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH .....

276-282

*Fayzullayeva Madina Abdumo'min qizi*TA'LIM KLASSTERI SHAROITIDA TA'LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA
TASHKIL QILISH VA RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI .....

283-289

Salimova Shahlo Sayfulloyevna

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA O'QITUVCHILARINI MAKTABDA PSIXOLOGIK XAVFSIZ TA'LIM MUHITINI LOYIHALASH UCHUN TAYYORLASH 290-296

Matchanova Nargiza To'liqinova

O'ZBEKISTONDA XORIJIY TALABALARNING IJTIMOY MOSLASHUV MUAMMOLARI 297-304

Erkaboyeva Feruz G'ayratovna

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN VA O'YINCHOQLARNING O'RNI 305-309

Bozorova Aziza Saidmurot qizi

MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK TA'LIM MASALALARI (boshlang'ich ta'lim misolida) 310-315

Сулайманова Дилдора Назаровна

КРЕАТИВ ТАФАККУР ТУШУНЧАСИНИНГ ФАЛСАФИЙ ВА ПЕДАГОГИК МАНБАЛАРДАГИ ТАЛҚИНИ 316-325

09.00.00 – СИЁСИЙ ФАНЛАР

Фаррух Эшмаматов Эшқобил ўғли

СИЁСИЙ МАФКУРА – ЖАМИЯТ РИВОЖИ ВА ШАХС ФАОЛИЯТИНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИНИ БЕЛГИЛАБ БЕРУВЧИ МУҲИМ ҒОЯЛАР ТИЗИМИ СИФАТИДА 326-334

08.00.00- Иқтисодиёт фанлари

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich,
Farg'ona Politehnika Instituti,
"Buxgalteriya hisobi va audit" kafedrası mudiri, i.f.d., professor,
e-mail: i.ismanov@ferpi.uz, +998 93 644 42 37

MHXS MUVOFIQ KONSOLIDATSIYALANGAN MOLIVAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH TEXNIKASI

Annotatsiya. Bugungi kunda dunyodagi globallashuvning kuchayishi va integratsiya jarayonlarini tezlashishi, shuningdek biznesni birlashtirish va yiriklashishi masalalari dolzarb hisoblanadi. Shu o'rinda ushbu maqola yirik biznesga ho bo'lgan konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni shakllantirish va uning MHXS muvofiq qoidalari o'rganiladi, shuningdek konsolidatsiyalangan hisobotlardan turli misollar keltirilib, uni shakllantirishga etuvchi omillarni o'rganiladi hamda metodologiyasi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlar, sho'ba kompaniya, bosh kompaniya, moliyaviy investitsiyalar, investitsiya obyekti ustidan nazorat.

Исманов Иброхим Набиевич,
Ферганский политехнический институт,
зав.кафедрой "Бухгалтерский учет и аудит", д.э.н., профессор,
e-mail: i.ismanov@ferpi.uz, +998 93 644 42 37.

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНСОЛИДИРОВАННОЙ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В СООТВЕТСТВИИ С МСФО

Аннотация. Сегодня актуальны вопросы усиления глобализации в мире и ускорения интеграционных процессов, а также интеграции и укрупнения бизнеса. В этой статье исследуются правила формирования консолидированной финансовой отчетности и ее соответствие МСФО, характерные для крупного бизнеса, а также приводятся различные примеры консолидированной отчетности, изучаются факторы, способствующие ее формированию, и раскрывается методология.

Ключевые слова: консолидированная финансовая отчетность, дочерняя компания, материнская компания, финансовые инвестиции, контроль над объектом инвестиций.

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich,
Fergana Polytechnic Institute,
Head of the Department "Accounting and Audit",
Doctor of Economics, Professor,
e-mail: i.ismanov@ferpi.uz, +998 93 644 42 37.

METHODS OF FORMING CONSOLIDATED FINANCIAL STATEMENTS IN ACCORDANCE WITH IFRS

Abstract. Today, the issues of increasing globalization in the world and accelerating integration processes, as well as integration and business consolidation are relevant. This article examines the rules for the formation of consolidated financial statements and their compliance with IFRS, typical for large businesses, as well as provides various examples of consolidated financial statements, examines the factors contributing to its formation, and reveals the methodology.

Keywords: consolidated financial statements, subsidiary, parent company, financial investments, control over the object of investment.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3SI3Y2023N15>

Kirish. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda, butun dunyoda bo'lgani kabi, korporativ hisobotlarning alohida turi — konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarning roli ortib bormoqda. Buning sabablari yaxshi ma'lum: biznesning globallashuvi, yiriklashuvi, birlashish va sotib olish natijasida korporatsiyalarning kengayishi, transmilliy korporatsiyalarning rivojlanishi, mahalliy kompaniyalarining xalqaro fond bozorlariga kirish imkoniyatlarining kengayishi.

MHXS bo'yicha moliyaviy hisobotlarni tayyorlashga o'tish-bu kompaniyaning korporativ boshqaruvi sifatini oshirish, boshqaruv hisobini tashkil etish va yuritish, kompaniyalar guruhining konsolidatsiyalangan hisobotlarini shakllantirish muammolarini hal qilishning yagona yo'lidir.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, aslida, har qanday xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy holatini real aks ettirishning yagona usulidir, ya'ni to'g'ri metodologiyasidir. Kompaniya kapitalning miqdoriy koeffitsiyentlarini hisoblash uchun MHXS muvofiq tayyorlangan balans ko'rsatkichlaridan foydalanish [3], dunyoning har qanday nuqtasida joylashgan investoriga [4], o'zining investitsiyalarini joylashtirish imkoniyatlarini baholashga hamda taxmin qiladigan riskni (xavfni) aniqlashga imkon beradi [2].

O'zbekistonda buxgalteriya hisobi va hisobotini MHXS talablariga moslashtirishning muhim bosqichlaridan biri bu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi [1] qarori (2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611) qabul qilinishi bo'ldi, o'z navbatida bu qaror iqtisodiy axborotlardan manfaatdor foydalanuvchilarning turli guruhlariga xo'jalik yurituvchi subyektlar to'g'risidagi yuqori sifatli, ishonchli va taqqoslanadigan ma'lumotlarga kafolatli kirishini ta'minlash vazifasini hal qildi. Ushbu muammoni hal qilish jarayonida O'zbekiston Respublikasi hududida MHXS tan olindi [5], MHXS bo'yicha konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tayyorlash majburiyati, shuningdek audit o'tkazish va bunday hisobotlarni nashr etish majburiyatlari asosli belgilab berildi [6].

Ushbu qonunning bevosita ta'siri doirasiga kiradigan bir qator aksiyadorlik jamiyatlari, yirik soliq to'lovchilar, sug'urta kompaniyalari, investorlar, kredit tashkilotlari va boshqa tashkilotlar majburiy yoki ixtiyoriy ravishda konsolidatsiyalangan hisobotlarni tuzadilar. Bunday kompaniyalar manfaatdor foydalanuvchilarning xohishiga qarab uni tuzish uchun har qanday maqbul buxgalteriya tizimini, shu jumladan milliy standartlarini yoki MHXSning rasmiy tan olingan hujjatlarini tanlashlari dolzarb masalaga aylanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada konsolidatsiya darajasini aniqlashga imkon beradigan koeffitsiyent diagnostikasi asosida konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish uchun muallifning metodologiyasi taklif etiladi. Ushbu ko'rsatkich muallif tomonidan omillarni tahlil qilish uchun ishlab chiqilgan. Konsolidatsiya metodologiyasi

guruhga tegishli kompaniyalarning hisobot satrlarini satrman-satr yig'ish, gudvil miqdorini va uning turini (ijobiy yoki salbiy) aniqlash, nazorat qilinmaydigan foizlar va aktivlarni qayta hisoblash imkoniyatini istisno qilish uchun ba'zi narsalarni yo'q qilishdan boshlanadigan bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Natija va muhokamalar. Konsolidatsiyalangan hisobotga qo'yiladigan asosiy talablar IFRS 10 "konsolidatsiyalangan hisobot" standartida keltirilgan.

Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot - bu bosh kompaniya va uning shuba korxonalarning aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromadlari, xarajatlari va pul oqimlari bitta iqtisodiy faoliyat subyekting aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromadlari, xarajatlari va pul oqimlari sifatida taqdim yetiladigan kompaniyalar guruhining moliyaviy hisoboti hisoblanadi.

Konsolidatsiya boshlanishidan oldin guruhga kiritilgan kompaniyalar ustidan nazorat mezonlari asosida konsolidatsiya perimetri aniqlanadi (ya'ni konsolidatsiya paytida ko'rsatkichlari yig'iladigan kompaniyalar ro'yxati). MHXSning asosiy talabi shundaki, agar bosh kompaniya o'z shubalarni nazorat qilsa, uni birlashtirishi shart, agar u nazorat qilmasa, uni investitsiya sifatida aks ettiradi [7]. Odatda bosh kompaniya nazorati (to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita) shuba korxonaning yarmidan ko'piga egalik qilganda amalga oshiriladi, deb hisoblanadi, shu bilan birgalikda nazoratni cheklashning alohida holatlari bundan mustasno.

Shuni yodda tutish kerakki, sotish rejalashtirilgan shuba korxona, investitsiya sifatida qayd etilishi kerak, bosh kompaniya nazorati mavjudligiga qaramay, IFRS 10 talabiga muvofiq har yili investitsiya obyektlari bo'yicha nazorat mezonlari qayta ko'rib chiqish talab qilinadi, agar nazorat xususiyatlarida o'zgarishlar mavjudligi haqida dalillar mavjud bo'lsa.

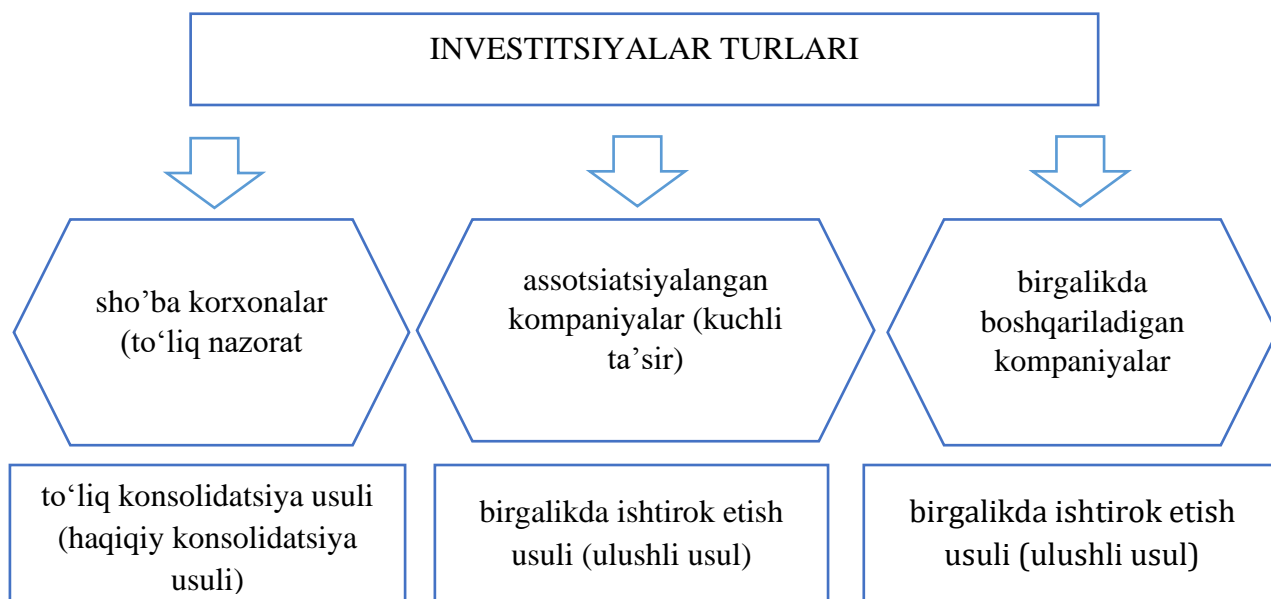
Konsolidatsiyalangan korxonalarning hisobotlari bir xil hisobot sanasida va bosh kompaniyaning hisob siyosati asosida tayyorlanishi kerak. Agar og'ishlar mavjud bo'lsa, hisobot ko'rsatkichlari kerakli muvofiqlikni aniqlash uchun tuzatiladi.

Texnik jihatdan konsolidatsiya-bu bosh va shuba kompaniyalarning aktivlari va majburiyatlarining matematik yig'indisi hisoblanadi. Bunday holda, guruhning shuba korxonalari bilan o'zaro hisob-kitoblarning qoldiqlari yo'q qilinadi va guruhning taqsimlanmagan foydasi ichki operatsiyalardan realizatsiya qilinmagan foyda bilan tuzatiladi (kamayadi).

Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tuzishda uch turdagi kompaniyalarning investitsion faoliyatini, obyektlarini aniqlashingiz talab etiladi. Buning uchun siz "moliyaviy investitsiyalar" hisob-varag'idagi ma'lumotlarni tahlil qilishingiz kerak:

- * shuba korxonalar (ShK);
- * assotsiatsiyalangan kompaniyalar (AK);
- * birgalikda boshqariladigan kompaniyalar (BBK).

Investitsiyalar (qo'yilmalar) turiga qarab konsolidatsiya usullari belgilanadi va aniqlanadi (1-rasm).

**1-rasm. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni shakllantirish:
investitsiyalar turlari va ularni birlashtirish usullari**

Shuba kompaniya bosh kompaniya nazorati ostidagi kompaniya hisoblanadi. Shunga ko'ra, bosh kompaniya — bu bir yoki bir nechta shuba korxonalarni boshqaradigan kompaniya bo'ladi. Nazorat tushunchasi konsolidatsiya metodologiyasining markaziy tushunchalaridan biridir, chunki uning ta'rifiga qarab “bosh — sho'ba” munosabatlari aniqlanadi [11]. Hozirgi vaqtda “investitsiya obyekti ustidan nazorat” tushunchasini IFRS talablariga muvofiq shakllantirmoqda: agar investor investitsiya obyektida ishtirok etishdan o'zgaruvchan daromad bilan bog'liq xavf-xatarlarga duch kelsa yoki bunday daromad olish huquqiga ega bo'lsa, investor investitsiya obyekti ustidan nazoratga ega, shuningdek investitsiya obyektiga nisbatan o'z vakolatlarini amalga oshirish orqali daromadga ta'sir qilishi mumkin. Shu bilan birga, bosh kompaniyaning sho'ba korxonani nazorat qilishi investorning investitsiya obyekti ustidan nazoratining alohida holatidir.

Umuman olganda, bitta kompaniya (bosh kompaniya) to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita uning ovoz beruvchi aksiyalarining yarmidan ko'prog'iga egalik qilganda, ya'ni ishtirok etish 50 dan 100% gacha bo'lganida, boshqa kompaniyani (sho'ba korxonani) nazorat qiladi, deyish mumkin.

Sho'ba korxonalarni konsolidatsiya qilish konsolidatsiya usuli bilan amalga oshiriladi (u “to'liq konsolidatsiya usuli” deb ham ataladi), uning mohiyati sho'ba korxonaning hisobotini bosh kompaniyaning hisobotiga “qo'shish”, ya'ni aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromadlar va xarajatlarning moddadan keyingi birlashmasi amalga oshiriladi, shu bilan birga buxgalteriya qiymati, sho'ba korxonaning kapitaliga qarshi bosh kompaniyaning investitsiyalari; shuningdek, guruh ichidagi aktivlar va majburiyatlar, kapital, daromad, xarajatlar va guruh korxonalari o'rtasidagi operatsiyalar bilan bog'liq pul oqimlari yo'q qilinadi (chiqarib tashlanadi) guruh ichidagi aylanmalar va qoldiqlar (ichki guruh operatsiyalari) bundan mustasno.

Misol 1. “NIOTA” bosh kompaniyasi sho'ba kompaniyalarning yagona muassisi hisoblanadi (egalik 100 %). Tushunishni soddalashtirish maqsadida biz ikkala kompaniya ham 2022-yil 1-yanvarda tashkil yetilgan deb taxmin qilamiz. 1-jadvalda ikkala kompaniyaning

soddalashtirilgan “Moliyaviy holat to‘g‘risidagi hisobot” va “Moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot” keltirilgan. 2022-yil davomida bosh kompaniya 1200 sh.b. miqdorida tovarlarning sho‘ba korxonalarini sotdi, o‘z navbatida sho‘ba korxonalar tovarlarni uchinchi shaxslarga to‘liq sotdilar. 2022-yil 31-dekabr holatiga ko‘ra sho‘ba kompaniyalar 155 sh.b. miqdorida bosh kompaniyaga tovarlarni uchun qarz qoldig‘i vujudga keldi.

1-jadval

Konsolidatsiyasi - to‘liq konsolidatsiya usulidagi (sh.b.)

	BK	ShK	Konsolidatsiya tuzatishlari		KMHK*
			1	2	
2022-yil 31-dekabr holatiga ko'ra "Moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot"					
KMHK =BOK+ShK+ tuzatishlari(1)+(2)					
Pul mablag'lari	100	50			150
Debitorlik qarzlari	1 200	400		-155	1 445
ShKga investitsiyalar, 100%	100	-	-100		X
Boshqa investitsiyalar	100	-			100
Asosiy vositalar	100	500			600
Jami aktivlar	1 600	950	-100	-155	2 295
Ustav kapitali	400	100	-100		400
Taqsimlanmagan foyda	1 080	500			1 580
Kreditorlik qarzlari	120	350		-155	315
Jami majburiyatlar	1 600	950	-100	-155	2 295
2022-yil uchun "Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot"					
Daromad	5 000	4000		-1200	7 800
Tannarx	(3 000)	(2 600)		1200	(4 400)
Yalpi foyda	2 000	1 400			3 400
Ma'muriy xarajatlar	(500)	(400)			(900)
Boshqa xarajatlar	(150)	(375)			(525)
Soliqdan oldingi foyda	1 350	625			1 975
Foyda solig'i xarajatlari	(270)	(125)			(395)
Davrning sof foydasi	1 080	500	-	-	1 580

* KMHK - Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot ko‘rsatkichlari.

Tuzatishlar:

(1) — BK hisobotida aks ettirilgan ShK investitsiyalari chiqarib tashlanadi.

Debet “ ShKning aksiyadorlik kapitali” 100 sh. b.

Kredit “ BKning ShKga investitsiyasi” 100 sh. b.

Ushbu tuzatish natijasida konsolidatsiyalangan hisobotdagi aksiyadorlik kapitali BK aksiyadorlik kapitali miqdorida ko‘rsatiladi.

(2) — guruh ichidagi aylanmalar va hisobdagi qoldiqlar chiqarib tashlanadi.

Debet “kreditorlik qarzlari” 155 sh. b. (“moliyaviy holat to‘g‘risidagi hisobotda”)

Kredit “debitorlik qarzlari” 155 sh. b. (“moliyaviy holat to‘g‘risidagi hisobotda”)

Debet “daromad” 1 200 sh. b. (“moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotda”)

Kredit “tannarxi” 1 200 sh. b. (“moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotda”)

Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot ko‘rsatkichlari (“KMHK” ustuni) BK va ShK ko‘rsatkichlarini ketma-ket yig‘ish va konsolidatsiya tuzatishlari orqali shakllantiriladi, ya‘ni $KMHK = BK + ShK + tuzatishlari(1) + (2)$.

Bosh kompaniya va uning barcha sho'ba korxonalari (to'g'ridan-to'g'ri yemas, balki boshqa filiallar orqali nazorat qilinsa ham) guruhni tashkil qiladi (2-rasmga qarang). Ko'rib chiqqan misolimizda BK ning ShKdagi 100% ishtiroki holatlari ko'rib chiqdik. BK-ning ShK-dagi ishtiroki 100% dan kam bo'lgan vaziyatda, bosh kompaniya to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita egalik qilmaydigan sho'ba korxonaning kapitali bo'lgan ozchilik ulushini yoki ishtirok etishning nazoratsiz ulushini (NU) aks ettirish zarurati tug'iladi.

Assotsiatsiyalangan va birgalikda boshqariladigan kompaniyalarni birlashtirish.

Assotsiatsiyalashgan kompaniya-bu investor kompaniyasi faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan, ammo u na sho'ba, na birgalikda nazorat qilinadigan kompaniya. **Muhim ta'sir**-bu kompaniyaning moliyaviy va ishlab chiqarish siyosati bo'yicha qarorlarni qabul qilishda ishtirok yetish qobiliyati, ammo bunday siyosatni nazorat qilish yoki birgalikda nazorat qilishga kirmaydi. Investor tomonidan sezilarli ta'sirning mavjudligi odatda quyidagi usullardan biri yoki bir nechta bilan tasdiqlanadi:

- investitsiya obyektining direktorlar kengashida yoki shunga o'xshash boshqaruv organida vakillik qilish;
- moliyaviy va ishlab chiqarish siyosatini ishlab chiqish jarayonida ishtirok etish;
- investor va investitsiya objekti o'rtasidagi yirik bitimlar;
- boshqaruv xodimlarini almashish;
- muhim texnik ma'lumotlarni taqdim etish.

Umuman olganda, agar u to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita boshqa sho'ba korxonalar orqali investitsiya obyektining kamida 20% ovoz beruvchi aksiyalariga egalik qilsa, kompaniya katta ta'sirga ega deb hisoblanadi. Investor kompaniya assotsiatsiyalangan kompaniyaning moliyaviy va operatsion siyosatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin, ammo shu bilan birga u ustidan to'liq nazoratga ega emasligi sababli, assotsiatsiya kompaniyalarida aks ettirish uchun aksiyadorlik usuli yoki ulushli usuli taqdim etiladi. Ushbu usulning mohiyati shundan iboratki, investorning konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotida investitsiyalar ularni sotib olish qiymati bo'yicha aks ettiriladi, investorning sotib olinganidan keyin tegishli kompaniya tomonidan olingan foyda ulushiga moslashtiriladi.

Misol 2. "TUT" kompaniyasi "AKA" kompaniyasining 30% hammuassisi hisoblanadi. Tushunishni soddalashtirish maqsadida biz ikkala kompaniya ham 2022-yil 1-yanvarda tashkil etilgan deb taxmin qilamiz. 2-jadvalda ikkala kompaniyaning soddalashtirilgan "Moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot" va "Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot" keltirilgan. 2022-yil davomida "TUT" kompaniyasi 1500 sh.b. miqdoridagi binolarni "AKA" kompaniyasiga ijaraga berdi. 2022-yil 31-dekabr holatiga ko'ra "AKA" kompaniyasi 150 sh.b. miqdorida "TUT" kompaniyasiga binolar ijarasi uchun qarz qoldig'i vujudga keldi.

2-jadval

Konsolidatsiyasi — ulushli konsolidatsiya usulidagi (sh.b.)

	“TUT” kom.	“AKA” kom.	Konsolidatsiya tuzatishlari		KMHK*
			1	2	
2022-yil 31-dekabr holatiga koʻra “Moliyaviy holat toʻgʻrisidagi hisobot”					
KMHK = “TUT” kom.+ tuzatishlari (1)+(2)					
Pul mablagʻlari	100	50			100
Debitorlik qarzlari	1 200	400			1 200

“AKA” kompaniyasiga investitsiyalar, 30%	30	-	-30		X
Boshqa investitsiyalar	100	-			100
“AKA” kompaniyasiga investitsiyalar, ulushli usulida	X	X	30	150	180
Asosiy vositalar	100	500			100
Jami aktivlar	1 600	950	-	150	1 750
Ustav kapitali	400	100			400
Taqsimlanmagan foyda	1 080	500		150	1 230
Kreditorlik qarzlari	120	350			120
Jami majburiyatlar	1 600	950	-	150	1 750
2022-yil uchun “Moliyaviy natijalar to’g’risidagi hisobot”					
Daromad	5 000	4000			5 000
Tannarx	(3 000)	(2 600)			(3 000)
Yalpi foyda	2 000	1 400			2 000
Ma’muriy xarajatlar	(500)	(400)			(500)
Boshqa xarajatlar	(150)	(375)			(150)
“AKA” kompaniyasi foydasi, ulushli usulida	X	X		150	150
Soliqdan oldingi foyda	1 350	625		150	1 500
Foyda solig’i xarajatlari	(270)	(125)			(270)
Davrning sof foydasi	1 080	500	-	150	1 230

* KMHK - Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot ko’rsatkichlari.

Tuzatishlar:

(1) —“TUT” kompaniyasi hisobotida aks ettirilgan investitsiyalari “AKA” kompaniya hisobotidan chiqarib tashlanadi.

Debet “AKA” kompaniyasiga investitsiyalar 30 sh. b.

Kredit “AKA” kompaniyasiga investitsiyalar, ulushli usulda 30 sh. b.

(“AKA” ustav kapitalining 30%, 100 sh.b. miqdoridan)

(2) – “AKA” foydasining “TUT” kompaniyasiga tegishli qismi aks ettiriladi, ya’ni:

500 sh.b. miqdoridan 30% ning, ya’ni 150 sh.b. miqdori.

Debet “AKA” kompaniyasiga investitsiyalar, ulushli usulda 150 sh.b.

Kredit “Taqsimlanmagan foyda” 150 sh.b. (Moliyaviy holat to’g’risidagi hisobot)

Kredit “AKA” kompaniyasi foydasi ulushli usulda 150 sh.b. (Moliyaviy natijalar to’g’risidagi hisobot)

“TUT” va “AKA” kompaniyalari o’rtasida operatsiyalar va tugallanmagan hisob-kitoblar istisno qilinmaydi, chunki “AKA” kompaniyasi, “TUT” kompaniyasi uchun sho’ba kompaniya hisoblanmaydi va shunga mos ravishda guruhga kirmaydi (2-rasmga qarang). Shu bilan birga, ushbu operatsiyalar IFRS (IAS) 24 “Tegishli tomonlar to’g’risidagi ma’lumotlarni oshkor qilish”ga muvofiq tegishli tomonlar bilan operatsiyalar sifatida oshkor qilinadi [8],[9].

Ulush usuli bilan aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromadlar va xarajatlar moddalarini ketma-ket yig’ish amalga oshirilmaydi. Shunday qilib, “KMHK” ustuni kompaniya ko’rsatkichlariga qo’shish va konsolidatsiya tuzatishlari bilan hisoblanadi, ya’ni:

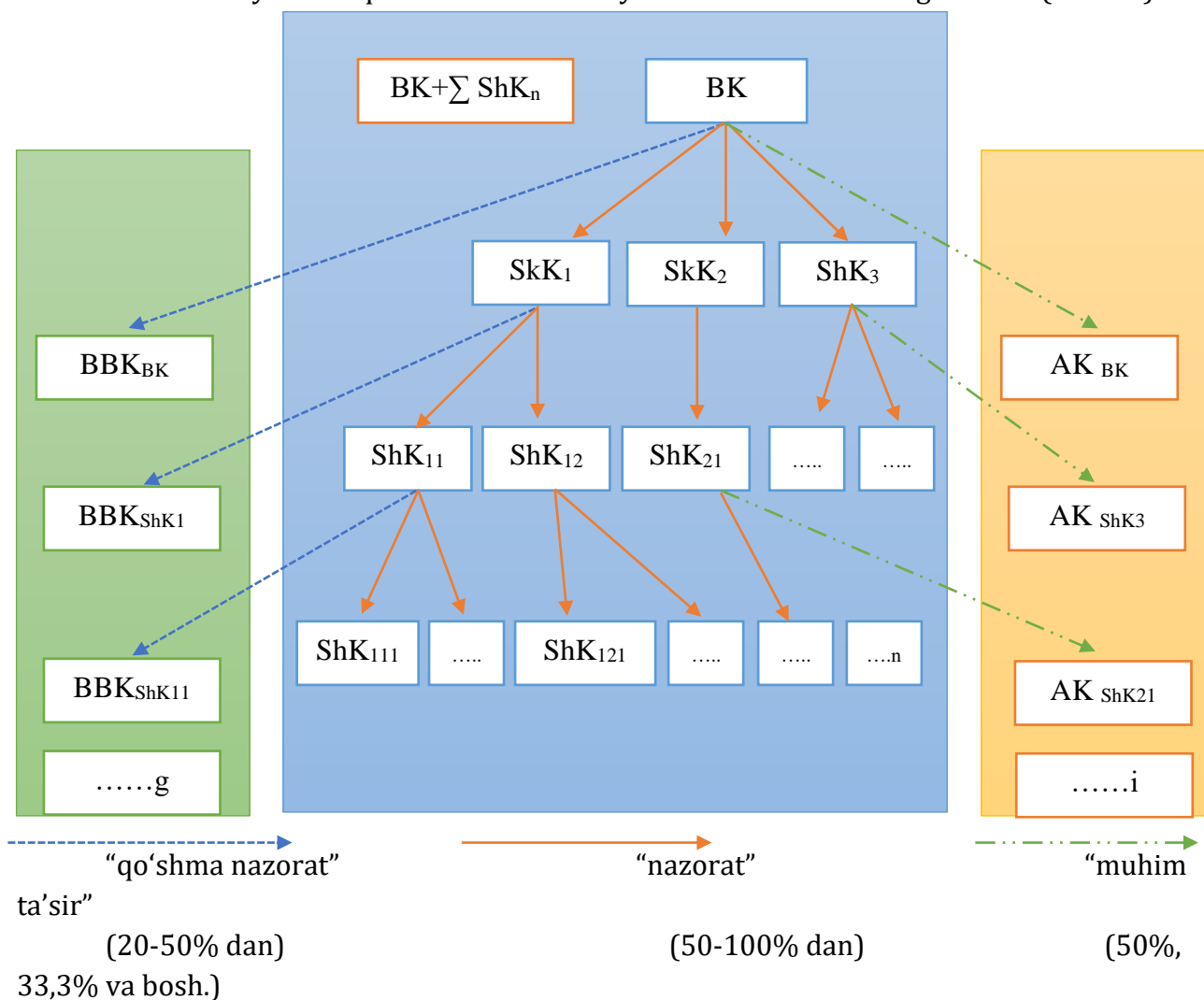
KMHK = “TUT” kom.+ tuzatishlari (1)+(2)

Birgalikda boshqariladigan kompaniya (qo’shma korxona) — bu sof aktivlariga bo’lgan huquqlarini nazarda tutadigan, faoliyat ustidan qo’shma nazorat o’rnatilgan tomonlar faoliyatidir. Bunday korxona (alohida yuridik shaxs) boshqa korxonalar sifatida ham faoliyat

ko'rsatadi, shuningdek, qo'shma faoliyat ishtirokchilari o'rtasidagi shartnomaga muvofiq, iqtisodiy faoliyati ustidan birgalikda nazorat o'rnatadi. Shu bilan birga, qo'shma nazorat deganda shartnomaga asosan tomonlarning birgalikdagi nazorati tushuniladi, faqat shunisi ahamiyatliki faoliyatga oid muhim qarorlar tomonlarning bir ovozdan roziligi bilan qabul qilinadi.

Misol 3. "A" va "B" kompaniyalari "KOM" kompaniyasining 50% ulushga ega hammuassisi hisoblanadi, va tuzilgan shartnomaga muvofiq birgalikda nazoratni amalga oshirishadi. "KOM" kompaniyasi qo'shma korxona bo'lib, "A va "B" kompaniyalari uning egalari (mulkdorlaridir), ular birga nazoratni amalga oshirishadi. Shu bilan birga "KOM" kompaniyasi mustaqil yuridik shaxs hisoblanadi. Ko'p xollarda ushbu kompaniyalar turli mamlakatlarning manfaatlari (shu jumladan siyosiy qarashlarni) o'z ichiga oladi. Masalan, bir necha davlatlar hududidan o'tgan yoki joylashgan neft va gaz quvurlarini boshqarish kompaniyasi. Lekin bunday kompaniyalar dunyoda juda kam uchraydi, chunki ular birgalikdagi investitsiyalarni talab etadi. Amaliyotda, hisobot beruvchi kompaniya sho'ba kompaniyalarga sarmoya kiritishi mumkin, sho'ba kompaniya esa o'z navbatida yana sherik va birgalikda boshqariladigan kompaniyalarga sarmoya kiritishi mumkin. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni shakllantirishda ushbu holatlarni "o'tkazib yubormaslik" juda muhimdir. Shu maqsadda, hisob-kitoblarni amalga oshirishdan oldin, konsolidatsiya perimetrini aniq o'zagini bilish talab etiladi ya'ni xalq tilida "konsolidatsiya daraxti" deb nomlangan tizim (2-rasm).

2-rasm. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni shakllantirish: konsolidatsiya perimetri

Kompaniyalarni tashkil etish holatlari yuqorida ko'rib chiqildi (1 va 2-misollar).

Shunday qilib, 1-misol uchun, BK kompaniyasining individual hisobotida aks ettirilgan ShK kompaniyasiga investitsiya miqdori (100 sh. b., 58-schyotning qoldig'i) ShK kompaniyasining individual hisobotidagi aksiyadorlarning kapitali miqdoriga to'g'ri keldi (100 sh. b., 80-schyotning kredit qoldig'i), shuning uchun tuzatish (1) hech qanday qiyinchiliklarga olib kelmadi.

Biroq, kompaniya sotib olingan taqdirda (aksiyalar yoki ulushlarni sotib olish yo'li bilan) sotib olingan aksiyalar yoki sho'ba korxonadagi ulush uchun to'langan summa (BK, 58-schyot debeti) sotib olingan sanadagi sof aktivlari miqdoriga to'g'ri kelishi juda kam uchraydi.

IFRSda bunday operatsiyalar "biznes birlashmalari" deb nomlanadi va sotib olish usuli bilan hisobga olinadi.

Ushbu usul adolatli qiymatda konsolidatsiyalangan hisobotlarda sotib olingan aktivlar va majburiyatlarini ko'rsatishni talab etadi, shu jumladan sho'ba korxonaning shaxsiy hisobotlarida aks ettirilmagan nomoddiy aktivlarni (masalan, tovar nomlari, tovar nomlari, mijozlar ro'yxati) baholashni talab qiladi [10], [12].

Va shundan keyingina, gudvil yoki foydali xariddan olingan daromad (salbiy gudvil) qiymatini sho'ba korxonaga bosh korxona tomonidan qilingan investitsiya miqdori va sotib olingan sanadagi sof aktivlarning adolatli qiymatdagi farq sifatida aniqlanadi.

Misol 4. "MUM" bosh kompaniyasi 2022-yil 1-sentabr sanasida "JIL" kompaniyasining 100 foiz aksiyalarini 300 sh.b. ga sotib oldi. Sotib olingan sanada "JIL" kompaniyasi balansdagi aktivlari va majburiyatlarini baholash quyidagi farqlarni aniqladi:

Yer uchastkasi 50 sh. b. ga kam baholangan;

Baholanmagan "JIL" kompaniyasining savdo markasi 30 sh. b.ga baholandi.

Quyida ikkala kompaniyaning soddalashtirilgan "moliyaviy holati to'g'risida hisobot" keltirilgan (3-jadval).

3-jadval

Konsolidatsiyasi – sotib olish sanasi usulidagi (sh.b.)

	BK	ShK	Konsolidatsiya tuzatishlari		KMHK*
			1	2	
2022-yil 1-sentyabr holatiga ko'ra "Moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot"					
KMHK =BK+ShK+ tuzatishlari (1)+(2)					
Pul mablag'lari	100	40			140
Debitorlik qarzlari	500	120			620
BKning ShKga investitsiyasi	300	-		-300	X
Gudvil	X	X		60	60
Nomoddiy aktivlar	100	-	30		130
Asosiy vositalar	700	350	50		1 100
Jami aktivlar	1 700	510	80	-240	2 050
Ustav kapitali	1 000	100		-100	1 000
Taqsimlanmagan foyda	200	60	80	-140	200
Kreditorlik qarzlari	500	350			850
Jami majburiyatlar	1 700	510	80	-240	2 050

* KMHK - Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari.

Tuzatishlar:

(1) — yer uchastkasi qayta baholanadi va tovar belgisi adolatli qiymatda tan olinadi:

Debet “Asosiy vositalar” 50 sh. b.

Debet “Nomoddiy aktivlar” 50 sh. b.

Kredit “Taqsimlanmagan foyda” 50 sh. b.

(2) — “MUM” bosh kompaniyasi hisobotida aks ettirilgan hamda “JIL” kompaniyasiga kiritilgan investitsiyalar, “JIL” kompaniyasi ustav kapitali va taqsimlanmagan foydasidan chiqarib tashlandi, va bu farq gudvilga sifatida tan olindi.

Debet “Taqsimlanmagan foyda” 140 sh. b. (ShK 60+tuzatish 80)

Debet “Gudvil” 60 sh. b. (300-100-140)

Kredit “BKning ShKga investitsiyasi” 300 sh. b.

Gudvil = $300 - 100\% \times (40 + 120 + 30 + 400 - 350) = 300 - 240 = 60$ yoki $300 - 100\% (100 + 140) = 300 - 240 = 60$.

Sof aktivlarni miqdori sifatida aktivlardan majburiyatlarni yoki kapital ayirish yoli bilan hisoblash mumkin: ustav kapitali va taqsimlanmagan foyda yig'indisi.

Konsolidatsiyalangan “moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot” ko'rsatkichlari (“KMHK” ustuni) BK va ShK ko'rsatkichlarini satrmi-satr yig'ish va konsolidatsiyani tuzatish orqali olinadi.

ShK sotib olingan sanada keyin amalga oshirilgan hisob-kitoblar konsolidatsiya uchun boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qiladi.

Gudvill konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarda u qadrsizlanmaguncha yoki sho'ba korxona guruh tomonidan sotilgunga qadar aks ettiriladi.

Xulosa. Bugungi kunda har qanday diversifikatsiyalangan biznes tuzilmalari va hududiy taqsimlangan korxonalar o'z hisobotlarini birlashtirish zaruratiga duch kelishmoqda. Biznesni taqdim etishning bunday formati ichki va tashqi ma'lumotlar foydalanuvchilari o'rtasidagi munosabatlarda muhim rol o'ynaydi [13]. To'g'ri konsolidatsiyalangan hisobot tufayli kompaniya xalqaro miqyosda o'z biznesini boshqaruv va iqtisodiy qarorlar qabul qilish uchun keng doiradagi shaxslarga taqdim etish imkoniyatiga ega. Konsolidatsiyalangan hisobot investorga ularning pullari qanchalik samarali ishlashini ko'rsatadi; qarz beruvchiga o'tkazilgan majburiyatlarni qaytarish uchun uning xatarlari qanchalik katta ekanligini ko'rsatadi; aksiyadorlar va kompaniyalar rahbariyatiga biznes ko'rsatkichlarini tahlil qilish va uning moliyaviy-iqtisodiy samaradorligi mavzusida asosli xulosalar chiqarish imkoniyatini beradi.

Biroq MHXS muvofiq konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni shakllantirish jarayonida juda murakkab va ko'plab omilarni o'z ichiga oladi, amaliyot asosan ikkita qoida e'tirof etiladi:

1) yagona hisob siyosati. Guruh tarkibidagi kompaniyalardagi xo'jalik operatsiyalar va hodisalar bo'yicha konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot yagona hisob siyosati asosida tayyorlanishi kerak. Ushbu talabni bajarish ikki yo'l bilan amalga oshiriladi:

- kompaniyalar guruhi yagona hisob siyosatini ishlab chiqadi va guruh kompaniyalari darhol yagona hisob siyosatiga muvofiq individual hisobotlarni tuzadilar, konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda yagona hisob siyosatiga olib kelish uchun qayta hisob-kitoblar talab qilinmaydi;

- guruhning har bir kompaniyasi o'zining shaxsiy moliyaviy hisobotlarini o'zining hisob siyosatiga muvofiq shakllantiradi, ammo konsolidatsiya paytida individual hisobot ma'lumotlarini guruhning hisob siyosatiga moslashtirish uchun tuzatishlar talab qilinadi. Agar konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni tayyorlashda yagona hisob siyosatidan foydalanish amaliy bo'lmagan yoki imkonsiz bo'lsa, bunday fakt moliyaviy hisobotdagi yozuvlarda turli xil hisob siyosati qo'llanilgan konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotdagi moddalarning mutanosib ulushlarini ko'rsatib beriladi.

2) yagona hisobot sanasi va davri. Hisobotlari konsolidatsiya qilinishi kerak bo'lgan barcha kompaniyalarning moliyaviy hisobotlari bir xil hisobot sanasida va bir xil hisobot davrida tuzilishi kerak. Hisobot sanasi va hisobot davri standartlashtirilgan mahalliy kompaniyalari uchun ushbu qoida avtomatik ravishda amalga oshiriladi.

Ammo, agar guruhda konsolidatsiya qilinadigan xorijiy kompaniyalar bo'lsa, ular hisobot sanasi va hisobot davri mahalliydan farqli bo'lsa, unda bunday hollarda mahalliy guruhi bilan bir xil hisobot sanasi uchun qo'shimcha moliyaviy hisobotlarni tayyorlash kerak bo'ladi.

Bu ikki qoidalar bog'liq va birgalikda nazorat amalga oshiriladigan kompaniyalari uchun ham amal qiladi.

Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlar individual hisobotlar bilan bir xil qoidalarga muvofiq tayyorlanadi, ya'ni IFRS (IAS) 1 "moliyaviy hisobotlarni taqdim etish"ga muvofiq.

Shunday qilib, IFRS bo'yicha konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarning tarkibi quyidagicha bo'ladi:

- moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot;
- foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot va jami moliyaviy natijaning boshqa tarkibiy qismlari o'z ichiga oladi;
- kapital o'zgarishi to'g'risidagi hisobot;
- pul oqimlari to'g'risidagi hisobot.

Shuningdek, konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot tarkibiga eslatmalar, shu jumladan buxgalteriya siyosatining asosiy qoidalari va standartlar bilan tartibga solinadigan boshqa tushuntirish ma'lumotlarini kiritiladi.

Umumi xulosa sifatida Biz ushbu maqola doirasida IFRSga muvofiq konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni shakllantirish texnikasining asosiy jihatlarini ko'rib chiqdik. Va shuni alohida e'tirof etish kerakki konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni shakllantirish va taqdim yetishni tartibga soluvchi bir qancha standartlarni o'z ichiga oladi, xususan:

- IFRS 10 "konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot";
- IFRS (IAS) 28 "assotsiatsiyalangan va qo'shma korxonalarga investitsiyalar";
- IFRS 3 "biznes birlashmalari";
- IFRS 12 "boshqa korxonalarda ishtirok etish to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilish";
- IFRS 11 "birgalikda ishlash";
- IFRS (IAS) 27 "alohida moliyaviy hisobot";
- IFRS (IAS) 36 "aktivlarning qadrsizlanishi".

Yuqorida keltirilgan standartlarga tegishli yo'nalishlar bo'yicha konsolidatsiya tartib-qoidalarini aniqlaydigan ko'rsatmalar mavjud.

Ushbu standart korporativ munosabatlar va tashkiliy tuzilmalarning xususiyatlaridan qat'i nazar, har qanday guruh va xolding tuzilmalari tomonidan teng ravishda qo'llanilishi mumkin. IFRS 10 yordamida hududiy jihatdan ajratilgan korxonalar guruhlari o'zlarining qo'shma bizneslarini konsolidatsiyalangan hisobotlarda eng ishonchli tarzda aks ettirishlari mumkin, bunda javobgarlik va korporativ hamkorlik masalalari bo'yicha zarur qo'shimchalar kiritiladi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori. 24.02.2020 yildagi PQ-4611-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 28.01.2022-yildagi PF-60-son.
3. Исманов, И. Н., & Савинова, Г. А. (2021). Сопоставление Некоторых Аспектов Национальных Стандартов Бухгалтерского Учета и МСФО. Central Asian Journal Of Innovations On Tourism Management And Finance, 2(11), 14-19.
4. Исманов, И. Н. (2021). Консолидациялашган ҳисобот тузиш ва тақдим этишнинг моҳияти ва мақсади цель подготовки и представления объединенного отчета purpose and purpose of preparing and presenting a consolidated report. Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар, 151.
5. Кудбиев, Д. (2022). Особенности И Принципы Развития Системы Финансового Менеджмента В Узбекистане. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 12, 200-206.
6. Кучкаров, Б., & Урмонов, Х. (2023). KOMPANIYALARNING MOLIVAVIY TO'LOVGA LAYOQATSIZLIGI XAVFINI ANIQLASH. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(3).
7. Ibragimovna, K. K. (2022). The system of indicators of the economic efficiency of land use in the context of the activities of agricultural enterprises of various forms of management Kunduzova Kumrikhon. World Economics and Finance Bulletin, 11, 33-37.
8. Kudbiev, D., Qudbiyev, N. T., & Imomova, Z. T. Q. (2022). Moliyaviy Hisobotlardan Moliyaviy Menejmentda Foydalanish Masallari. Scientific progress, 3(4), 1030-1037.
9. Эрматов, А. А. (2022). Отражение Арендных Операций В Финансовой Отчетности В Соответствии С Правилами Мсфо. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 11, 108-112.
10. Нурматов, О. Т. (2018). Вопросы соответствия международным стандартам национального стандарта бухгалтерского учёта Республики Узбекистан. Вопросы науки и образования, (11 (23)), 13-14.
11. Shokiraliyevich, G. I., Erkinjon o'g, M. U. B., & Tohirovich, Q. N. (2022). MOLIVAVIY HISOBOTLARNI MHXS BO'YICHA TRANSFORMATSIYASINING ZARURATI, MOHIYATI VA DOLZARBLIGI. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 339-344.

12. Савинова, Г. А. (2022). Определение Капитала В Мсфо И Трактовка Его Сущности. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 3(11), 164-168.
13. Khatamovna, R. S. (2022). The Importance of Information about Cost Behavior to Increase Efficiency of Enterprise Management. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 4, 190-195.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/3 (3)-2023 йил

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).